

ZBIGNIEW J. KAMIŃSKI

Politechnika Śląska w Gliwicach

PLANOWANIE I ZARZĄDZANIE W ŚLĄSKIM OBSZARZE METROPOLITALNYM

Abstract: Planning and Management in The Silesian Metropolitan Area. Perhaps, one of the most characteristic features setting apart Silesian Voivodship from the other Polish voivodships is its particularly high degree of urbanization and, seen 'with the naked eye', process of regionalization of the city. Simplifying, one may hazard a guess, that in Silesian Voivodship a region is a city. However, it is not a city in its traditional understanding but a highly urbanized area of which coming into existence is closely connected with the intensive development and then the fall of industrial cities and city agglomerations. Starting with the statement that industrial Silesian cities at the turn of the 19th and 20th centuries gave the location of Upper Silesia dominating economic position of European importance – that is, metropolitan importance – a thesis is advanced, that a challenge for the present generation of the inheritors of this metropolitan legacy should be a repetition of the civilization leap made by their great predecessors. Basing on own experience and work on Spatial Development *Plan of Silesian Voivodship* (approved in June 2004), the author presents a concept of re-metropolisation of Silesian Voivodship. According to the *Plan* the development of Silesian Voivodship should be based on the model of decentralized concentration of settlement The Silesian Metropolitan Area is to be one of the two poles of Silesian-Cracow Europol – a great metropolitan area of European importance, treated as an urban field and an area of economic growth based on knowledge. The success of the plan conditioned by respecting the definite principles of its realization, among which, as the first one, is mentioned the principle of partnership. The author critically estimates the lack of co-operation between the partners and the lack of the network of connections conditioning long-lasting effects. The sphere of culture, according to the author, underlies the causes of making it impossible to work more effectively. It is needed to build community consciousness and improvement of communication between them.

Wprowadzenie

Upraszczając można zaryzykować twierdzenie, że w woj. śląskim region jest miastem. Nie jest to jednak miasto w tradycyjnym rozumieniu tego pojęcia lecz wysoko zurbanizowany obszar, którego powstanie jest ściśle związane z intensywnym rozwojem, a następnie upadkiem przemysłowych miast i miejskich aglomeracji. Powstaje pytanie o politykę miasta regionalnego, która w warunkach globalizacji i demokracji byłaby zdolna sterować rozwojem takiego obszaru, z którego odchodzi tradycyjny przemysł, a duże miasta i aglomeracje miejskie rozlewają się na cały region.

Myślenia o przyszłości regionu nie można oddzielić od przeszłości. Dlatego widząc cywilizacyjny skok, jakiego dokonały śląskie przemysłowe miasta na przełomie XIX i XX w. metropolizując region górnośląski, musimy obecnie zapytać o:

- politykę zdolną remetropolizować woj. śląskie;
- warunki istnienia śląskiego obszaru metropolitalnego;
- efektywne planowanie i zarządzanie w śląskim obszarze metropolitalnym zdolne sprostać globalnej konkurencji ekonomicznej.

Demokracja w regionie oznacza także wielość poglądów na skutki procesów dezindustrializacji i decentralizacji. W konsekwencji każdy plan, jeżeli tylko ma nie być zniszczony przez nieuniknione konflikty, będzie wymagać oparcia jego realizacji na partnerstwie i współpracy. Należałoby zatem zapytać o naszą kulturę komunikowania się i zdolność do partnerskiego współdziałania, a także o instytucje, których sprawne działanie zapewni w tym względzie warunki osiągnięcia trwałych efektów podejmowanych działań (por. Kamiński 2002).

1. Spadkobiercy metropolitalnej spuścizny

Z historycznej perspektywy łatwo dostrzec, że na przełomie XIX i XX w. na Górnym Śląsku, w wielokulturowym regionie, zamieszkałym przez ludzi pochodzących z różnych kultur, udawało się rozwiązywać konflikty, a wspólnym wysiłkiem dokonano niesłychanego cywilizacyjnego skoku: obszarowi, w którym rozwijał się nowoczesny przemysł dodano znaczenie metropolitalne, czyli europejskie. Gdy z czasem pozycja Górnego Śląska jako dominującej gospodarczej lokalizacji straciła na znaczeniu, a sytuacja taka właściwie trwa po dziś, to naturalnym wyzwaniem dla obecnego pokolenia spadkobierców tej metropolitalnej spuścizny

cizny wydaje się być powtórzenie cywilizacyjnego skoku dokonanego przez ich świetnych poprzedników.

Narodziny nowoczesnego przemysłu na przełomie XVIII i XIX w. przypadły na okres zajęcia Górnego Śląska przez państwo pruskie. Intensywny rozwój przemysłu na Górnym Śląsku rozpoczął się w pierwszej połowie XIX w. Jego podstawę stanowiło hutnictwo żelaza i cynku oraz górnictwo węgla kamiennego. Wraz ze wzmożonym rozwojem przemysłu w Niemczech, co nastąpiło po zwycięskiej wojnie francusko-pruskiej z lat 1870-1871, na Górnym Śląsku następuje szczególnie wzmożona działalność inwestycyjna, monopolizacja przemysłu górniczno-hutniczego i jego włączenie w układy międzynarodowych gospodarczych korporacji. Górny Śląsk stał się potężnym skupiskiem przemysłu ciężkiego. Okres pomyślnej koniunktury, na której opierał się jego rozwój na Górnym Śląsku wyraźnie słabnie na początku XX w. (Kieniewicz 1983; Zientara *et al* 1988). Podział Górnego Śląska po I wojnie światowej spowodował, że w wyniku kompromisowych decyzji, zachodnie tereny Górnośląskiego Okręgu Przemysłowego z miastami: Bytomiem, Zabrzem i Gliwicami, przyznane zostały Niemcom, natomiast Polsce przypadła wschodnia część, z której utworzono autonomiczne woj. śląskie ze stolicą w Katowicach.

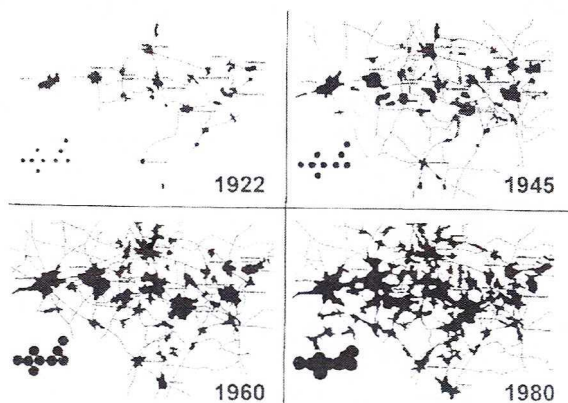
Katowice stały się w II Rzeczypospolitej nowym centrum administracyjnym, gospodarczym, a także kulturotwórczym. Z miasta, które w drugiej połowie XIX w. szybko nabierało wielkomiejskiego charakteru i znaczenia ośrodka dyspozycyjnego przemysłu na Górnym Śląsku, gdy zaczęto przenosić tutaj z innych śląskich miast zarządy organizacji przemysłowych i urzędy, w latach 30. XX w. stało się już ośrodkiem o wielu funkcjach metropolitalnych¹. Katowice były miastem silnie zwróconym ku nowoczesności i poszukiwaniom mającym odzwierciedlać dynamikę przemian na Górnym Śląsku – tej dzielnicy nowoczesnej gospodarki, rozmachu i przedsiębiorczości, która staje się symbolem polskiego postępu. Naczelnym hasłem było „nowoczesne, nowo powstałe miasto z wieżowcami na wzór amerykański”². Wyrazem tych dążeń, jednym z wielu zrealizowanych, jest zbudowany w Katowicach w 1934 r. pierwszy w Polsce „drapacz chmur” – wieżowiec mieszkalno-biurowy.

¹ W Katowicach siedzibę miały m.in.: Sejm Śląski, Wyższy Urząd Górniczy, Kuria Biskupstwa Śląskiego, czternaście konsulatów (francuski, belgijski, duński, fiński, szwedzki, węgierski, lotewski, hiszpański, angielski, czechosłowacki, włoski, austriacki, brazylijski, i niemiecki konsulat generalny), liczne koncerty (9), spółki akcyjne (4), biura sprzedaży (9), banki (27) i związki gospodarcze (7), [w:] Szaraniec 1996, s. 18-28.

² B. Szczypka-Gwiazda: *Architektura i urbanistyka autonomicznego województwa śląskiego w obrębie II Rzeczypospolitej 1921-1939*, 2004, [w:] Chojecka 2004; Szaraniec 1996.

Bytom, Zabrze i Gliwice w okresie między I i II wojną światową, z peryferyjnych ośrodków przemysłowych stały się kluczowymi miastami niemieckiego przemysłu górnośląskiego, mającymi reprezentować siłę Niemiec na skraju Górnośląskiego Okręgu Przemysłowego. W niezrealizowanej wówczas koncepcji trójmiasta, w której trzy powiaty miejskie: Bytom, Zabrze i Gliwice wraz z przyłączonymi do nich gminami miały docelowo tworzyć jeden organizm o wspólnej administracji, w sposób szczególny Zabrze zyskało nowy wymiar ideowo-funkcjonalny i awangardowy rozmach³. W 1927 r., w pięć lat od uzyskania praw miejskich, Zabrze miało 126.000 mieszkańców (Snoch 1991).

Jak dobrze wiemy, dopiero po II wojnie światowej, gdy dotychczasowe polityczne podziały stały się nieistotne, myślenie o przyszłości i rozwoju regionu stanęło przed szansą wyjścia poza administracyjne granice poszczególnych miast i doprowadzenia do większej integracji całej przemysłowej konurbacji. Tak jednak nie stało się m.in. dlatego, że lokalni politycy, świata nie widzą poza ich miastami. Z tej też przyczyny z pewnością coraz trudniej będzie odpowiadać na strukturalną zmianę i sprostać wzrastającej konkurencji między regionami, będąc przy tym partnerem, z którym na europejskich i globalnych rynkach będą liczyć się inni. Będąc spadkobiercami nie najgorszej metropolitalnej spuścizny, wydają się tego nie zauważać co sprawia, jak się wydaje, że być może w ten sposób wszyscy bezpowrotnie tracimy jakąś wielką szansę (ryc. 1, tab. 1).



Ryc. 1. Rozwój przestrzenny miejsko-przemysłowej Aglomeracji Górnośląskiej

Źródło: BPP-Katowice, oprac. własne.

³ B. Szczypka-Gwiazda: *Urbanistyka i architektura ziem górnośląskich w obrębie Republiki Weimarskiej 1918-1933*, [w:] Chojcka 2004.

Miasta Województwa Śląskiego

Liczba ludności	Liczba miast	Nazwa miasta
300 000-350 000	1	KATOWICE
200 000-300 000	3	Częstochowa, Gliwice, SOSNOWIEC
100 000-200 000	8	Bielsko-Biała, BYTOM, CHORZÓW, DĄBROWA GÓRNICZA, RUDA ŚLĄSKA, Rybnik, TYCHY, ZABRZE
50 000-100 000	11	<i>Będzin, JASTRZĘBIE ZDRÓJ, JAWORZNO, MYSŁOWICE, PIEKARY ŚLĄSKIE, Racibórz, SIEMIANOWICE ŚLĄSKIE, ŚWIĘTOCHŁOWICE, Tarnowskie Góry, Zawiercie, ŻORY</i>
30 000-50 000	9	<i>Cieszyn, Mikołów, Myszków, Wodzisław Śląski, Żywiec, Czechowice-Dziedzice, Czeladź, Czerwionka-Leszczyny, Knurów</i>
10 000-30 000	16	<i>Bieruń, Kłobuck, Lubliniec, Pszczyna, Blachownia, Łędziny, Łaziska Górne, Orzesze, Pszów, Pyskowice, Radlin, Radzionków, Rydułtowy, Skoczów, Ustroń, Wisła</i>
5 000-10 000	11	<i>Imielin, Kalety, Koniecpol, Kuźnia Raciborska, Łazy, Miasteczko Śląskie, Poręba, Siewierz, Ślawków, Szczyrk, Wojkowice</i>
1 000-5 000	12	<i>Koziegłowy, Krzanowice, Krzepice, Ogrodzieniec, Pilica, Sońnicowice, Strumięń, Szczekociny, Toszek, Wilamowice, Woźniki, Żarki</i>
Razem:	71	

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: www.stat.gov.pl: Baza danych regionalnych – Moduł Gmina;

Legenda:

MIASTO NA PRAWACH POWIATU I SIEDZIBA WOJEWÓDZTWA

MIASTO NA PRAWACH POWIATU

Miasto na prawach powiatu i siedziba powiatu ziemskiego

Miasto siedziba powiatu ziemskiego

Miasta pozostałe

2. Śląskie aglomeracje miejskie

Aglomeracje miejskie zajmują ważne miejsce w systemie osadniczym woj. śląskiego. Jest tak m.in. dlatego, że połowa z ogólnej liczby miast woj. śląskiego jest obecnie skoncentrowana w czterech aglomeracjach, które skupiają ok. 65% wszystkich mieszkańców województwa, wyspecjalizowane usługi i miejsca pracy. Podstawową pośród nich jest Aglomeracja Górnośląska, która ma obecnie ponad 2,3 mln mieszkańców (w blisko 5 mln woj. śląskim). Pozostałe aglomeracje województwa znacznie przewyższa pod względem liczby ludności, jak i znaczenia

Aglomeracje Miejskie Woj. Śląskiego – delimitacja aglomeracji
według *Planu Zagospodarowania Przestrzennego Woj. Śląskiego*

Aglomeracje i miasta	Ludność ogółem
Aglomeracja Górnośląska	2 336 644
1. Bytom	191 060
2. Chorzów	115 844
3. Dąbrowa Górnicza	131 371
4. Gliwice	201 586
5. Jaworzno	96 703
6. Katowice	322 285
7. Mysłowice	75 289
8. Piekary Śląskie	60 334
9. Ruda Śląska	148 361
10. Siemianowice Śląskie	73 536
11. Sosnowiec	229 989
12. Świętochłowice	56 023
13. Tychy	132 151
14. Zabrze	193 665
15. Będzin	58 760
16. Czeladź	34 558
17. Knurów	40 177
18. Łaziska Górne	21 931
19. Mikołów	38 237
20. Pyskowice	19 418
21. Radzionków	17 390
22. Sławków	6 722
23. Tarnowskie Góry	61 708
24. Wojkowice	9 546
Aglomeracja Bielska	212 295
1. Bielsko-Biała	177 390
2. Czechowice-Dziedzice	34 905
Aglomeracja Częstochowska	259 454
1. Częstochowa	249 453
2. Blachownia	10 001
Aglomeracja Rybnicka	405 343
1. Jastrzębie-Zdrój	96 475
2. Rybnik	142 272
3. Żory	63 281
4. Pszów	14 094
5. Radlin	17 674
6. Rydułtowy	21 926
7. Wodzisław Śląski	49 621

Zródło: Oprac. własne według www.stat.gov.pl; Baza danych regionalnych – Moduł Gmina – Ludność według powiatów i gmin w 2003 r. (stan na 31.XII).

pełnionych funkcji, (tab. 2). Katowice – jedno z miast Aglomeracji Górnośląskiej – pełnią funkcję stolicy administracyjnej woj. śląskiego, ale wiele funkcji mających znaczenie ponadregionalne występuje także w pozostałych miastach tej aglomeracji. Skłania to do traktowania Aglomeracji Górnośląskiej jako śląskiej metropolii – miasta wielkiego nie tylko liczbą mieszkańców, ale metropolitalnych funkcji, których zręby tkwią w historii regionu, a obecnie są z różnym skutkiem odbudowywane, co zdaje się świadczyć o postępującej, ale jeszcze bardzo powoli, remetropolizacji Aglomeracji Górnośląskiej.

Obserwowane tendencje decentralizacyjne związane z zanikaniem tradycyjnych funkcji przemysłowych aglomeracji miejskich, będące wyrazem zmian zachodzących w szerokim społeczeństwie, zdają się uprawniać tezę mówiącą o kształtującym się obecnie rozległym śląskim obszarze metropolitalnym. Obszar taki obejmowałby cztery zróżnicowane i wymagające skonsolidowania podobszary, organizujące się wokół przekształcających się miejskich aglomeracji położonych w centralnej, południowej, północnej i zachodniej części woj. śląskiego. Znalazło to swój wyraz w pracach nad *Planem zagospodarowania przestrzennego woj. śląskiego*⁴. Wynikła stąd potrzeba planowania i zarządzania w śląskim obszarze metropolitalnym. Jednak w praktyce wiele jest wątpliwości i niezdecydowania co do sensu i zakresu działań o charakterze ponadlokalnym oraz form ich zinstytucjonalizowania. Także podejmowane wcześniej próby takiej instytucjonalizacji trudno zaliczyć dziś do szczególnie udanych⁵.

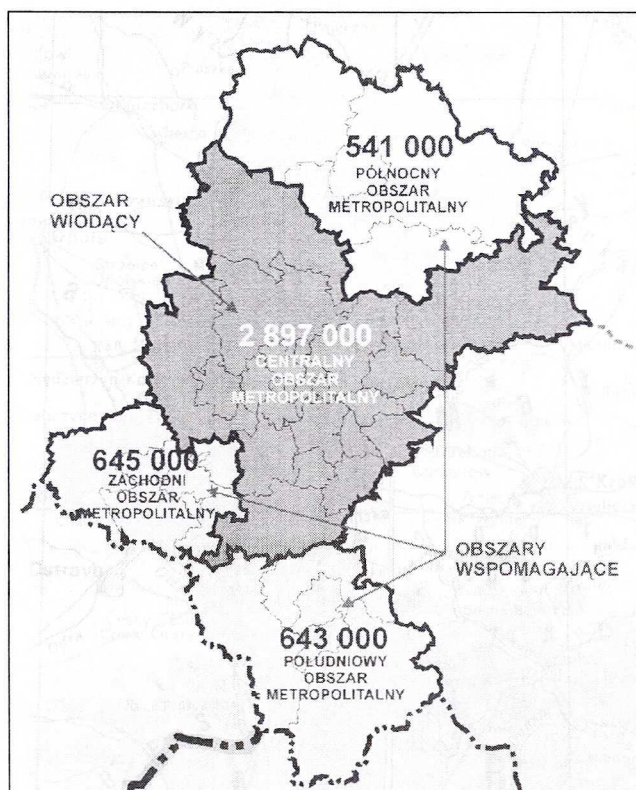
3. Śląski Obszar Metropolitalny w Planie Zagospodarowania Przestrzennego Woj. Śląskiego

Plan zagospodarowania przestrzennego województwa śląskiego zwraca uwagę na szczególną rolę, jaką w organizowaniu życia politycznego i gospodarczego kraju mają do odegrania: śląskie aglomeracje miejskie, śląska metropolia oraz śląski region metropolitalny. Wychodząc od

⁴ Autor (Z.K) koordynował prace nad *Planem zagospodarowania przestrzennego województwa śląskiego*, prowadzone w Urzędzie Marszałkowskim Województwa Śląskiego w latach 2003-2004.

⁵ Na przykład „Program Harmonijnego Rozwoju Aglomeracji Katowickiej – HABITAT” został zamknięty w grudniu 2000 r. Był on ukierunkowany na podejmowanie współpracy międzygminnej do rozwiązywania lokalnych problemów, które mają oddziaływanie na obszarze aglomeracji miejskiej. W 1993 r. prezydenci 14 miast aglomeracji podpisali porozumienie o współpracy.

poważnych wyzwań, jakie wiążą się z przechodzeniem od epoki przemysłowej do postindustrialnej, za podstawowe zadanie polityki przestrzennej woj. śląskiego *Plan* przyjmuje odnowę woj. śląskiego i sprzyjanie odtworzeniu orientacji innowacyjnej, z której Górną Śląsk słynął na progu ery industrialnej. Koncepcja ta promuje rozwój obszarów metropolitalnych. *Plan* ustala zatem Skonsolidowany Śląski Obszar Metropolitalny, który tworzą wyodrębnione cztery obszary metropolitalne zbudowane z grup powiatów powiązanych społecznymi, gospodarczymi i kulturowymi więzami. Ten metropolitalny region organizowany jest wokół podstawowego centralnego obszaru metropolitalnego z Aglomeracją Górnośląską w centrum (ryc. 2). Podział obszaru woj. śląskiego na cztery obszary metropolitalne, odpowiada przyjętemu w *Strategii Roz-*



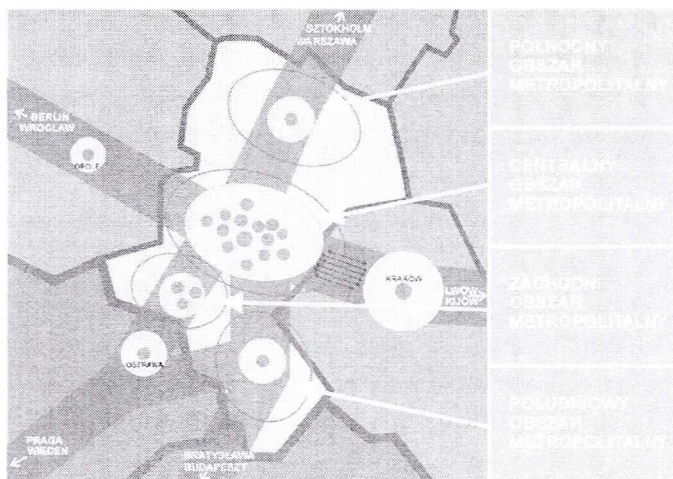
Ryc. 2. Obszary metropolitalne woj. śląskiego

Źródło: *Plan zagospodarowania przestrzennego województwa śląskiego, 2004* (ryc. 2-6).

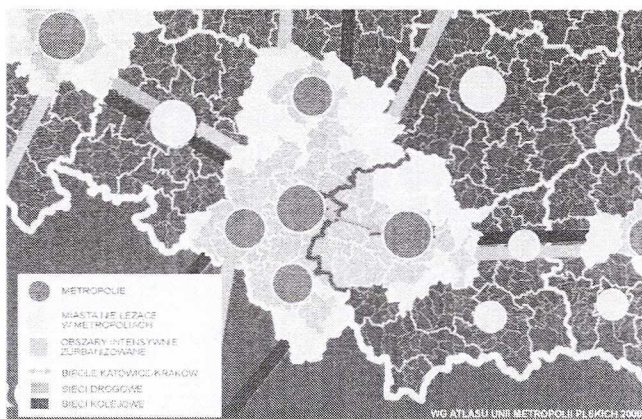
woju Woj. Śląskiego na lata 2000-2015 podziałowi na cztery obszary polityki rozwoju i jest ponadto w pełni zgodny z podziałem na jednostki statystyczne NTS 3. W ten sposób wyznaczono obszary metropolitalne w szeroko zakreślonych granicach i tym samym jako mniej istotne potraktowano starania o bardziej precyzyjną delimitację obszarów metropolitalnych. Wyodrębnione zostały:

- Centralny Obszar Metropolitalny – główny obszar metropolitalny, z Aglomeracją Górnośląską w centrum;
- Południowy Obszar Metropolitalny – wspomagający obszar metropolitalny, z Aglomeracją Bielską;
- Północny Obszar Metropolitalny – wspomagający obszar metropolitalny, z Aglomeracją Częstochowską;
- Zachodni Obszar Metropolitalny – wspomagający obszar metropolitalny, z Aglomeracją Rybnicką.

W przyjętej koncepcji, wymienione cztery obszary metropolitalne, składające się na Skonsolidowany Śląski Obszar Metropolitalny, tworzą jeden z dwóch biegunów Euroregionu Śląsko-Krakowski – bipolarnego układu wielkomiejskich aglomeracji o znaczeniu europejskim (ryc. 3 i 4). W zamyśle jest to wielki europejski region metropolitalny – jedno z kilku centrów rozwoju cywilizacyjnego Polski i Środkowej Europy XXI w. Zgromadzony tutaj ogromny potencjał, w tym także wyrażający się liczbą prawie 9 mln mieszkańców, wydaje się mieć sens europejski (ryc. 5).



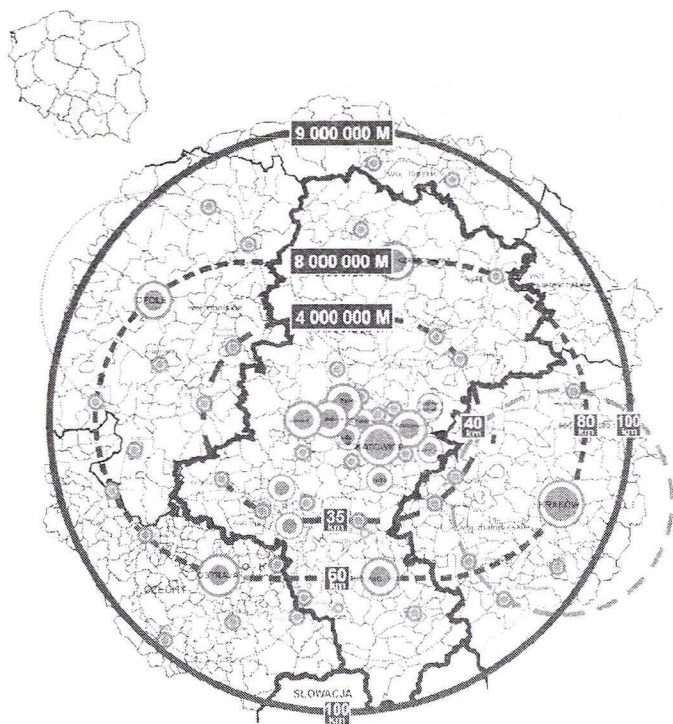
Ryc. 3. Skonsolidowany Śląski Obszar Metropolitalny



Ryc. 4. Europol Śląsko-Krakowski

Przyjmując prezentowaną tutaj perspektywę patrzenia na problem śląskiego obszaru metropolitalnego, *Plan zagospodarowania przestrzennego województwa śląskiego* odszedł od stereotypowego widzenia uwzględniającego wyłącznie jeden obszar metropolitalny z Aglomeracją Górnośląską w centrum. Zwrócił uwagę na pozostałe trzy sąsiednie obszary, uświadamiając, że mają one niebagatelne znaczenie nie tylko ze względu na swój potencjał demograficzny, ale także zlokalizowaną w nich infrastrukturę, istniejące i planowane powiązania zewnętrzne, w tym także międzynarodowe oraz ogólnie wysoki poziom zurbanizowania, widoczny także w rozproszeniu zabudowy i przekształceniach krajobrazu. Przykładem może być Zachodni obszar metropolitalny woj. śląskiego, który w szerszych gremiach nie tylko, że w ogóle nie bywa kojarzony z jakąkolwiek definiowaną metropolitalnością, ale wręcz nie istnieje żadna wiedza o jego istnieniu. Tymczasem w ostatnich kilkudziesięciu latach jest to obszar gwałtownej urbanizacji i cywilizacyjnego skoku, dla którego impulsem był rozwój górnictwa na bazie Rybnickiego Okręgu Węglowego. W 1962 r. ówczesne władze państwowe wyznaczyły rozwój trzech zespołów miejskich: rybnickiego, wodzisławskiego i jastrzębskiego. Z czasem zespoły te rozrosły się tworząc Aglomerację Rybnicką (ponad 400 000 mieszkańców), która z własnym funkcjonalnym zapleczem stanowi obecnie subregion zachodni woj. śląskiego – określoną całość społeczną, gospodarczą, kulturową i polityczną⁶. Podobne tenden-

⁶ Subregion Zachodni Województwa Śląskiego to obszar sześciu powiatów: raciborskiego, rybnickiego, wodzisławskiego, Jastrzębia Zdroju, Rybnika i Żor, zamieszkały



Ryc. 5. Potencjał ludnościowy regionu metropolitalnego

cje dają się zaobserwować także w odniesieniu do Bielska Białej (ośrodek rozrządu ruchu w kierunku Republiki Czeskiej i Republiki Słowackiej) i Częstochowy (światowe centrum kultu religijnego), które w woj. śląskim stały się obszarami węzłowymi subregionów południowego i północnego. Ich powstanie było wyrazem bezpośredniej deglomeracji Górnośląskiego Okręgu Przemysłowego (Dziwioński, Malisz 1978, s. 33). Ustalona w *Planie* polityka przestrzenna woj. śląskiego dąży do integracji

przez ok. 650 000 osób. Jest to obszar uznany za jednostkę statystyczną poziomu NUTS III. Stowarzyszenie 23 z 27 gmin powiatów z obszaru Subregionu tworzy Związek Subregionu Zachodniego z siedzibą w Rybniku. Związek formalnie funkcjonuje od maja 2002 r., a praktycznie od maja 2003 r. Głównymi przedmiotami działalności stowarzyszenia są: lobbying dla spraw ważnych dla Subregionu, integracja różnych środowisk z obszaru Subregionu oraz promocja gospodarcza. Władzami Związku są: Zgromadzenie Ogólne, Zarząd i Komisja Rewizyjna. Działalność operacyjną Związek prowadzi przez swoje Biuro, mające siedzibę w Rybniku (źródło: <http://www.subregion.pl/>).

struktury osadniczej w obrębie województwa i dlatego nie lekceważy wpływów mogących zagrażać tej integracji. Wydaje się bowiem, że bagatelizując znaczenie Zachodniego obszaru metropolitalnego (643 000 mieszkańców, planowana autostrada A-1 na kierunku Północ-Południe Europy, ośrodek wyspecjalizowanych usług kultury, szkolnictwa wyższego, zdrowia, w 2004 r. nagroda Marszałka Woj. Śląskiego w konkursie na najlepszą przestrzeń publiczną w województwie, itp.) i jego znaczenie dla metropolitalności regionu, być może nie w pełni uświadamiamy sobie nie tylko bliskość Aglomeracji Górnośląskiej, ale i Ostrawskiej w Republice Czeskiej. Tymczasem z Rybnika, Jastrzębia, Wodzisławia lub Raciborza jest dziś łatwiejsza dostępność międzynarodowego lotniska pod Ostrawą niż międzynarodowego lotniska koło Katowic (ryc. 6).

Dlatego w ustaleniach *Planu* nieprzypadkowo mowa jest o czterech obszarach metropolitalnych budujących Śląski Obszar Metropolitalny, w tym trzech obszarach tzw. wspomagających Centralny obszar metropolitalny z Aglomeracją Górnośląską. W takim podejściu do budowy metropolitalnego regionu śląskiego przed lokalnymi społecznościami w subregionach województwa otwiera się możliwość twórczego rozwinięcia ogólnej polityki przestrzennej woj. śląskiego, zgodnie z własnymi



Ryc. 6. Przygraniczne położenie Zachodniego obszaru metropolitalnego woj. śląskiego

Źródło: *Plan zagospodarowania przestrzennego województwa śląskiego, 2004.*

aspiracjami i ambicjami. W ten sposób tworząc warunki do rozwoju samorządności, można liczyć na to, że najlepiej zostanie wykorzystywany potencjał i rozwiązywane będą problemy zatłoczenia miejskiego, zagrożen dla środowiska oraz wzmocnienia konkurencyjności regionu.

Plan akceptując podejście pragmatyczne i realne, w konsekwencji uznał istniejące aglomeracje miejskie za obszary polityki przyspieszonego rozwoju, tzn. koncentracji działań dynamizujących rozwój gospodarczy i społeczny oraz nadał tej polityce kierunek integracji czterech aglomeracji miejskich promując ideę Skonsolidowanego Śląskiego Obszaru Metropolitalnego. Taki też strategiczny sens nadany został pojęciu Śląski Obszar Metropolitalny.

4. Śląski Obszar Metropolitalny – perspektywy dla planowania i zarządzania rozwojem

W uchwalonym przez Sejmik Województwa Śląskiego w 2004 r. *Planie zagospodarowania przestrzennego województwa* nie bez powodu wymieniona została zasada partnerstwa jako warunkująca maksymalizowanie efektów wdrażania *Planu* (*Plan...*, s. 90). W ten sposób zwrócono też uwagę na potrzebę brania współodpowiedzialności za region przez aktorów sceny regionalnej. Powiedziano też, że realizacja *Planu* przez różnego rodzaju projekty, będzie wymagać angażowania w ich wykreowanie i wdrażanie, różne szczeble samorządu terytorialnego województwa, władze centralne, jak i innych jeszcze partnerów. Uprzedzono w ten sposób pytanie o to kto odpowiada za przyszłość śląskiego obszaru metropolitalnego.

Obecnie chcemy wierzyć, że dostęp do europejskich funduszy rozwojowych i strukturalnych – dużych pieniędzy na dobrze przygotowane projekty, przede wszystkim infrastrukturalne – będzie tą siłą, która wymusi konieczne współdziałanie w regionie i stworzy nowe perspektywy dla regionu. Czy będzie jednak w stanie zmienić dotychczasową kulturę komunikacji i ustanowić jakieś planowanie, które mogłoby być poważną odpowiedzią na konsekwencje globalizacji? Przysłowiowa droga, na której budowę kilka gmin „walczy” z takim mazołem od lat upominając się o pieniądze, jest zupełnie czymś innym niż droga poprawiająca dostępność aglomeracji miejskiej do międzynarodowego lotniska lub szybka kolej mająca połączyć duże miejskie aglomeracje. Wspólny bilet tramwajowo-autobusowy w aglomeracji miejskiej (ale już nie kolejowy i nie dla szerszego obszaru metropolitalnego, a na dodatek wprowa-

dzony po wielu latach trwających rozmowach), może okazać się „osiągnięciem” trudnym do zrozumienia przez zewnętrznego obserwatora. Podobnie, dostarczenie terenu pod nową drogę, wybudowanie nowego centrum handlowego lub technologicznego, po pewnym czasie może okazać się czymś niewystarczającym, jeżeli nie będzie temu towarzyszyć staranie o stworzenie nowej sieci powiązań między: firmami, określonymi liniami biznesu czy też specyficznymi produktami. Tymczasem, wszechobecny partykularyzm i sporadyczność bardziej strategicznego myślenia sprawiają, że obecnie realizowane są przede wszystkim mniejsze projekty, a pola na których dochodzi do współpracy między gminami są ciągle nieliczne. W sytuacji gdy odchodzi tradycyjny przemysł węgla i stali, podejmowanym gdzieś innowacyjnym działaniom ciągle brakuje odpowiednich szerszych powiązań. Przeszkodą jest brak współpracy i komunikacji między polityką strukturalną państwa i bezpośrednimi działaniami gmin stymulującymi rozwój gospodarczy. Tę lukę mogłoby wypełnić planowanie metropolitalne: plany wskazujące uzgodnione strategiczne lokalizacje urządzeń infrastruktury technicznej i społecznej, plany wzmacniające gospodarkę wielkich miast, plany będące „strategicznymi łącznikami” między polityką państwa i polityką samorządów, plany odgrywające rolę „dźwigni rozwoju” dla publiczno-prywatnego partnerstwa, plany „styku gospodarki światowej i krajowej”. W takim kontekście propozycja kreująca wielki obszar metropolitalny – Śląski Obszar Metropolitalny i Euroпол Śląsko-Krakowski – wykracza poza granice, w jakich toczy się obecnie w Polsce dyskusja o obszarach metropolitalnych. Oczywiście nie przeceniając znaczenia i oryginalności tej propozycji, wydaje się, że zwraca ona uwagę na potrzebę poszukiwania zupełnie nowych strategii rozwoju, które będą w stanie dać jakąś sensowną odpowiedź na wyzwania konkurencyjności. Nie pomniejszając wagi problemów, jakie obecnie istnieją w regionie górnośląskim, a które wynikają ze strukturalnych zmian, inspiruje ona do podjęcia starań o rozwijanie wizji wielkiego europejskiego regionu metropolitalnego zdolnego konkurować z innymi regionami w Europie. Zawarte jest w niej domaganie się podniesienia dyskusji o obszarach metropolitalnych na wyższy poziom – poziom europejski. Obecnie dyskusja taka zajmuje się sprawami zgoła drugorzędnymi i jest zdominowana przez sprawy wagi lokalnej i kwestie porządkowania przestrzeni (zawsze przecież potrzebne), ale z brakiem świadomości, że istotą metropolitalności jest jej wymiar europejski i globalny. Takie przynajmniej można odnieść często wrażenie. Niewielkim dla nas pocieszeniem może być tylko to, że nie tylko w Polsce, ale i w najbardziej rozwiniętych krajach

świata, nowe planowanie regionalne z trudem przebija się i nie jest tak efektywne, jak chcieliby jego zwolennicy (por.: Cullingworth, Caves 2003; Bronny, Jansen, Wetterau 2004).

Przemysłowa historia Górnego Śląska pokazuje, że w czasach gospodarczej prosperity opartej na przemyśle węgla i stali, nie było jednej polityki regionalnej. Dlatego obecnie, gdy sytuacja jest zgoła inna i nie brak problemów, z którymi codziennie przychodzi zmagać się w gminach, tym trudniej jest zainteresować lokalnych polityków sprawami wykraczającymi poza granice ich własnej gminy. Dlatego niezależnie od różnych możliwych rozwiązań organizacyjnych i tak lub inaczej wyznaczanych granicach obszarów metropolitalnych, na pierwszy plan wysuwa się problem współdziałania między partnerami i budowania świadomości wspólnoty. Przeszkody uniemożliwiające nam działać efektywniej tkwią dziś przecież przede wszystkim w sferze kultury. To egoizm zakorzeniony w starych instytucjach uniemożliwia lepszą komunikację i partnerskie współdziałanie na rzecz osiągania celów opartych na wspólnych wartościach. Należy ulepszać instytucje. Dotyczy to także dyskusji o miastach, metropoliach i regionach metropolitalnych w Polsce.

Literatura

- Bronny H.M., Jansen N., Wetterau B, 2004, *The Ruhr Area. Structural Changes of an Outstanding European Conurbation*. Kommunalverband Ruhrgebiet, Essen.
- Chojecka E. (red.), 2004, *Sztuka Górnego Śląska od średniowiecza do końca XX wieku*. Muzeum Śląskie, Katowice.
- Cullingworth B., Caves R.W., 2003, *Planning in the USA*. Routledge, London and New York
- Dziewoński K., Malisz B., 1978, *Przekształcenia przestrzenno-gospodarczej struktury kraju*. Studia KPZK PAN t. LXII, PWN, Warszawa.
- Kamiński Z.J., 2002, *Pojęcie konfliktu w planowaniu przestrzennym*. Politechnika Śląska, Zeszyty Naukowe nr 1553 (Architektura, z.40), Gliwice.
- Kieniewicz S., 1983, *Historia Polski 1795-1918*. PWN, Warszawa.
- Plan zagospodarowania przestrzennego województwa śląskiego*. Dziennik Urzędowy Województwa Śląskiego nr 68, poz. 2049. Katowice, 27 lipca 2004 r.
- Snoch B., 1991, *Ilustrowany słownik dziejów Śląska*. Wyd. „Śląsk”, Katowice.
- Szaraniec L., 1996, *Osady i osiedla Katowic*. Oficyna Artur, Katowice.
- Zientara B., Mączek A., Ihnatowicz I., Landau Z., 1988, *Dzieje gospodarcze Polski do roku 1939*. Wiedza Powszechna, Warszawa.